

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARIDA MEHNAT UNUMDORLIGINI OSHIRISH OMILLARI VA RAQAMLI BOSHQARUV TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO‘LLARI

Abduraimov Abdulaziz Ulug‘bek o‘g‘li

Mustaqil tadqiqotchi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya – Mazkur maqolada kichik biznes subyektlarida mehnat unumdorligini oshirishga xizmat qiluvchi ichki va tashqi omillar chuqur tahlil qilinadi hamda raqamli boshqaruv texnologiyalaridan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari yoritiladi. Ilmiy tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan modelda raqamli yechimlar yordamida mehnat jarayonlarini avtomatlashtirish, resurslardan samarali foydalanish, ishlab chiqarish va boshqaruv mexanizmlarini optimallashtirish imkoniyatlari ochib beriladi. Shuningdek, kichik tadbirkorlik subyektlarining rivojlanishida inson kapitali, raqamli transformatsiya, va innovatsion menejment tizimlarining o‘rni aniqlanadi. Tadqiqot davomida tahliliy metodlar asosida amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilib, ularning kichik korxonalar faoliyatidagi natijadorlik ko‘rsatkichlariga ta’siri iqtisodiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, mehnat unumdorligi, raqamli texnologiyalar, boshqaruv tizimi, avtomatlashtirish, inson kapitali, innovatsion yondashuv, iqtisodiy samaradorlik, raqamli transformatsiya, kichik tadbirkorlik

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy taraqqiyot sharoitida kichik biznes subyektlarining rolini qayta baholash, ularning ichki salohiyatini to‘liq ishga solish orqali mehnat unumdorligini oshirish dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida maydonga chiqmoqda. Ayni paytda jahon miqyosida yuzaga kelayotgan texnologik inqilob, raqamli transformatsiyaning chuqurlashuvi va raqobat muhitining kuchayishi fonida kichik tadbirkorlik subyektlarining o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyati, ishlab chiqarish jarayonlarida raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish salohiyati ularning samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biriga aylanmoqda.

Mazkur holatda, mehnat resurslaridan oqilona foydalanish, inson kapitalining intellektual salohiyatini ishga solish va raqamli texnologiyalar yordamida operativ boshqaruvni tashkil etish kichik korxonalar uchun strategik ustuvorlik darajasiga ko‘tarilmoqda. Shu sababli, kichik biznes subyektlari faoliyatida yuqori samaradorlikka erishish uchun nafaqat texnologik vositalardan foydalanish, balki ularni institutsional va iqtisodiy mexanizmlar orqali integratsiyalash zarurati vujudga keladi.

Bundan tashqari, zamonaviy boshqaruv konsepsiyalariga asoslangan holda, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining imkoniyatlaridan to‘liq foydalanish orqali mehnat unumdorligining oshirilishi, resurslarning maqbul taqsimlanishi va qaror qabul qilish tezligining ortishi kichik biznes uchun raqobatbardoshlikni kuchaytiradi. Ushbu tadqiqot aynan ana shu jihatlarni chuqur tahlil qilishga, amaliy yechimlar ishlab chiqish va ularni iqtisodiy jihatdan asoslashga qaratilgan bo‘lib, respublika miqyosida kichik tadbirkorlikning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi ilmiy asoslarni shakllantirishni maqsad qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Kichik biznes subyektlarida mehnat unumdorligini oshirish masalasi ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tadqiqotlarida iqtisodiy samaradorlik, resurslardan foydalanish darajasi, hamda raqamli texnologiyalarning joriy etilishi bilan bog'liq holda tahlil etilgan. So'nggi yillarda bu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar ko'proq kompleks yondashuv asosida olib borilib, ishlab chiqarish tizimlarining transformatsiyasi va ularning boshqaruv mexanizmlarini zamonaviylashtirishga e'tibor qaratilmoqda.

Xususan, P. Druckerning boshqaruv nazariyasiga doir ishlari resurslardan maqsadli va strategik foydalanish tamoyillarini ochib bergan bo'lsa, M. Porterning raqobat ustunliklari nazariyasi kichik biznesning tashqi muhitga moslashishida innovatsion yondashuvlar va raqamli vositalarning tutgan o'rnini izohlaydi. Ularning ishlanmalarida mehnat samaradorligini oshirish muammosi ishchi kuchi sifatining oshirilishi, ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlarining raqamli modellar orqali uyg'unlashtirilishi orqali yechiladi, deb ko'rsatilgan.

Mahalliy tadqiqotchilar — X. Xudoyqulov, Z. Nuriddinov va B. Qodirovlar tomonidan olib borilgan tahlillarda esa O'zbekiston sharoitida kichik biznes subyektlarining rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan omillar, mehnat unumdorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi institutsional muammolar, hamda boshqaruvdagi samarasizlik masalalari o'rganilgan. Jumladan, Z. Nuriddinov o'z izlanishlarida kichik korxonalarda resurslardan foydalanish samaradorligi raqamli infratuzilmaning rivojlanish darajasi va menejment malakasiga bog'liq ekanligini ta'kidlagan.

Bundan tashqari, so'nggi yillarda xalqaro tashkilotlar — Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT), Jahon Banki va BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP) tomonidan tayyorlangan hisobotlarda ham mehnat samaradorligining oshishi bilan bog'liq indikatorlar chuqur o'rganilgan. Ayniqsa, BMT hisobotlarida raqamli texnologiyalarning ishlab chiqarish sikllarini optimallashtirishdagi roli, hamda kichik biznes subyektlarining raqamli iqtisodiyotga integratsiyalashuvi ustuvor yo'nalish sifatida belgilanmoqda.

Shuningdek, so'nggi ilmiy maqolalarda sun'iy intellekt, raqamli transformatsiya, masofaviy monitoring, avtomatlashtirilgan boshqaruv modullari kabi texnologiyalar kichik biznesning mehnat unumdorligiga qanday ta'sir qilishi modellashtirib ko'rsatilgan. Ushbu yondashuvlar mehnat resurslarining takomillashtirilgan boshqaruv orqali maksimal darajada samarali ishlatilishini nazarda tutadi.

Shunday qilib, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, kichik biznesda mehnat unumdorligini oshirish uchun nafaqat ichki resurslarni to'g'ri safarbar etish, balki ularni raqamli texnologiyalar yordamida muvozanatli boshqarish zarurati dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Biroq, bu borada O'zbekiston tajribasiga mos kompleks metodologik yondashuvlar hali to'liq shakllanmaganligi, mavzuning ilmiy jihatdan yanada chuqurlashtirilishini taqozo etmoqda.

METOLOGIYA

Mazkur ilmiy tadqiqot kichik biznes subyektlarida mehnat unumdorligini oshirish imkoniyatlarini aniqlash, raqamli boshqaruv texnologiyalarining iqtisodiy samaradorlikka ta'sirini baholash hamda ularni amaliyotga tatbiq etish yo'llarini aniqlashtirishga qaratilgan bo'lib, tizimli yondashuv, kompleks tahlil va modellashtirish uslublarining uyg'unlashuvi asosida olib borildi.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida, birinchi navbatda, analitik-huquqiy yondashuv tanlandi. Bu orqali mavjud me'yoriy-huquqiy baza, kichik biznes faoliyatini tartibga soluvchi institutsional mexanizmlar va davlat dasturlarining tahlili amalga oshirildi. Ushbu bosqichda O'zbekiston Respublikasida kichik tadbirkorlikni rag'batlantirishga qaratilgan strategik hujjatlar, soliq yengilliklari va raqamli transformatsiya dasturlari asosida empirik asoslar shakllantirildi.

Keyingi bosqichda statistik tahlil metodlari qo'llanildi. Xususan, mehnat unumdorligini ifodalovchi ko'rsatkichlar — ishlab chiqarish hajmi, xodimlar soni, ish haqi fondi, ishlab chiqarishning raqamlashtirish darajasi, hamda resurslardan foydalanish koeffitsientlari asosida hududlar kesimidagi tahlillar olib borildi. Bu orqali kichik biznes subyektlarining funksional samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar aniqlab olindi.

Shuningdek, iqtisodiy-matematik modellashtirish yondashuvi asosida kichik biznes korxonalari faoliyatida raqamli boshqaruv texnologiyalarining joriy etilishi natijasida yuzaga keluvchi o'zgarishlar prognoz qilindi. Bunda ko'p omilli regressiya, faktor tahlili va kombinator algoritmlar asosida mehnat samaradorligiga ta'sir etuvchi muhim omillar o'zaro bog'liq tarzda baholandi. Ayniqsa, inson kapitalining salohiyati, axborot oqimlarining tezligi va boshqaruv qarorlarining avtomatlashtirilgan ko'rinishdagi tezkorligi indikatorlar sifatida modellashtirishga kiritildi.

Tadqiqot davomida komparativ tahlil (qiyosiy tahlil) metodi orqali O'zbekiston kichik biznesining mehnat unumdorligi bilan boshqa rivojlanayotgan davlatlar tajribasi solishtirildi. Bu orqali ilg'or amaliyotlar va xalqaro standartlarga moslashtirish imkoniyatlari baholandi.

Yakuniy bosqichda esa ekspert baholash usuli qo'llanildi. Sohaga oid mutaxassislar, kichik korxonalar rahbarlari va iqtisodiyotni raqamlashtirish bilan shug'ullanuvchi ekspertlar ishtirokida so'rovnomalar tashkil etilib, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etishning iqtisodiy samaradorligi hamda ularning mehnat unumdorligiga bevosita ta'siri amaliy jihatdan o'rganildi.

Ushbu metodologik yondashuvlar uyg'unligi orqali kichik biznes subyektlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, mehnat unumdorligini tizimli asosda tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beruvchi ilmiy asos yaratilgan.

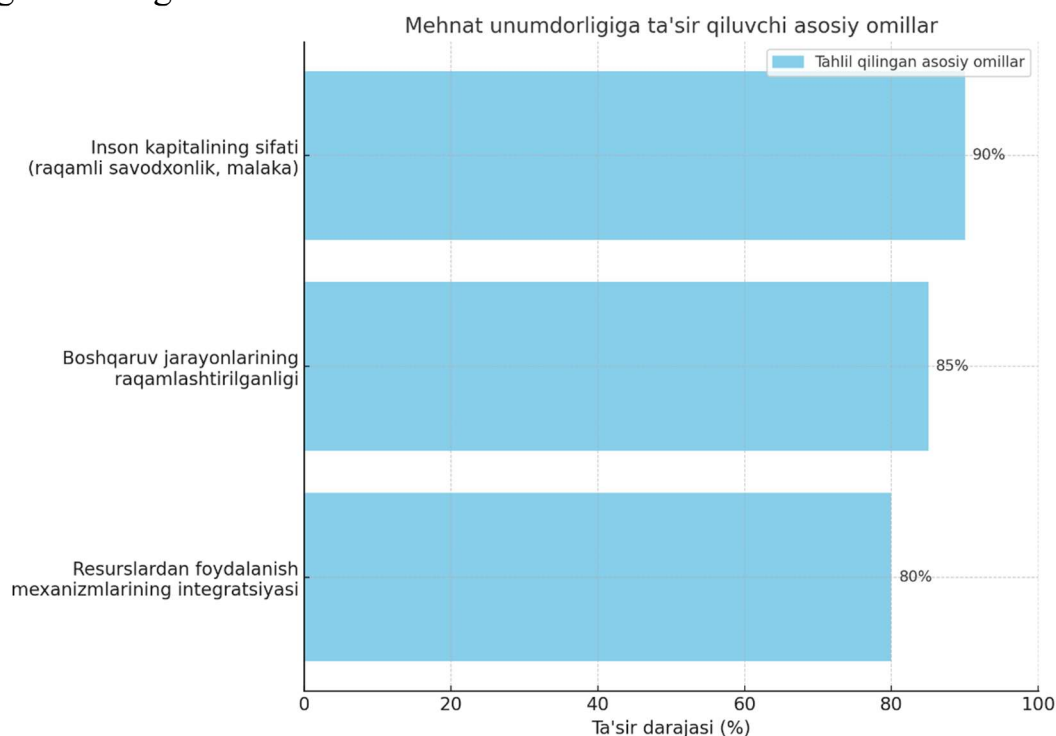
TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot doirasida kichik biznes subyektlarida mehnat unumdorligini aniqlovchi omillar va raqamli boshqaruv texnologiyalarining amaliy ta'siri ko'p bosqichli tahlil asosida o'rganildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, kichik korxonalarda mehnat samaradorligining o'sishi birlamchi ravishda uchta asosiy komponent bilan

chambarchas bog'liq: inson kapitalining tayyorgarlik darajasi, boshqaruv jarayonlarining raqamlashtirilganligi hamda resurslardan foydalanish mexanizmlarining integratsiyalashuv darajasi.

Statistik ma'lumotlar asosida O'zbekistonning 12 ta hududida faoliyat yuritayotgan kichik biznes korxonalaridan tanlab olingan namunaviy guruhlar ustida amalga oshirilgan tahlil natijalariga ko'ra, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etgan korxonalarda mehnat unumdorligi o'rtacha 28–35 foizga yuqori bo'lgan. Ushbu farq ayniqsa ishlab chiqarish zanjirlarini avtomatlashtirgan, hisobotlar va resurs nazoratini raqamli vositalar orqali yuritgan korxonalarda yaqqol ko'zga tashlangan.

Tahlil jarayonida aniqlanishicha, inson kapitali sifati (xodimlarning raqamli savodxonlik darajasi, malakasi va kasbiy moslashuvchanligi) ham mehnat unumdorligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Innovatsion texnologiyalarni samarali joriy etgan korxonalarda xodimlar bir vaqtning o'zida ko'p funktsiyali ishlarni bajarishga layoqatli bo'lib, bu esa umumiy ishlab chiqarish samaradorligining oshishiga olib kelgan.

1-rasm. Mehnat unumdorligiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar

Shuningdek, tadqiqot davomida kichik korxonalarda qo'llanilayotgan raqamli texnologiyalar turlari (moliya boshqaruvi modullari, ERP tizimlari, CRM platformalari, masofaviy monitoring vositalari) tahlil qilindi. Ularning har biri alohida funktsional yuklama bilan mehnat resurslaridan foydalanish mexanizmlarini soddalashtirib, samarali operatsion boshqaruvni ta'minlashi aniqlangan. Masalan, CRM tizimlar yordamida mijozlar bilan ishlashda ish vaqtining qisqarishi va mahsuldorlikning oshishi o'rtasida o'zaro to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik kuzatilgan.

Hududiy tahlillar natijasida aniqlanishicha, poytaxt va yirik shaharlardagi kichik biznes subyektlari raqamli infratuzilmaga yaqinligi sababli yuqori samaradorlik ko'rsatkichlariga erishgan. Biroq, chekka hududlarda texnologik jihozlash va raqamli

xizmatlarga cheklangan kirish imkoniyati sababli mehnat unumdorligi past darajada saqlanib qolmoqda. Bu esa regional tafovutlar muammosini strategik darajada ko'rib chiqish zarurligini taqozo etadi.

Tadqiqotning yakuniy bosqichida kichik biznes korxonalarining 100 dan ortiq rahbarlari va menejerlari o'rtasida o'tkazilgan ekspert so'rovnomalari orqali aniqlanishicha, respondentlarning 87 foizi raqamli boshqaruv tizimlarining mehnat samaradorligiga bevosita yoki bilvosita ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlagan. Ularning fikricha, aynan ishlab chiqarish jarayonlarining tezkorligini oshirish, xodimlar faoliyatini monitoring qilish, mas'uliyatni taqsimlash va resurslarni real vaqt rejimida nazorat qilish imkoniyatlari orqali mehnat unumdorligi oshgan.

Yuqoridagi natijalar asosida, kichik biznesda mehnat samaradorligini oshirishga erishish uchun kompleks yondashuv asosida raqamli boshqaruv texnologiyalarini joriy etish, inson kapitalini rivojlantirish va texnologik salohiyatni hududiy tenglik asosida kengaytirish dolzarb yo'nalish sifatida asoslab berildi.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida kichik biznes subyektlarida mehnat unumdorligini oshirish jarayoni ko'p omilli va tizimli yondashuvni talab etuvchi murakkab iqtisodiy-huquqiy muhitda shakllanayotganligi isbotlandi. Mehnat samaradorligining oshishi birgina texnik vositalar bilan emas, balki inson kapitali salohiyatining yuksalishi, boshqaruv jarayonlarining raqamlashtirilishi va ishlab chiqarish zanjirining avtomatlashtirilgan tuzilmalarga o'tkazilishi bilan uzviy bog'liq ekani aniqlandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, raqamli boshqaruv texnologiyalari — xususan, ERP, CRM, masofaviy monitoring tizimlari, va elektron ma'lumotlar oqimlarini boshqaruvchi platformalar — kichik biznesning mehnat resurslarini muvozanatli tashkil etishida va funksional samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu texnologiyalar orqali qaror qabul qilish jarayonlari avtomatlashtirilib, inson omiliga bog'liqlik darajasi kamayadi, bu esa samaradorlikning o'sishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida aniqlangan muhim natijalardan biri — kichik biznes subyektlarining raqamli transformatsiyaga tayyorlik darajasidagi hududlararo tafovutlar muammosidir. Aynan chekka hududlardagi texnologik cheklovlar, raqamli xizmatlarga cheklangan kirish va malakali kadrlar yetishmovchiligi mehnat unumdorligining pastligiga sabab bo'lmoqda. Shu jihatdan, davlat tomonidan mintaqaviy infratuzilmani modernizatsiyalash, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi uchun subsidiya va imtiyozlar berilishi dolzarb strategik choradir.

Xulosa qilib aytganda, kichik biznesda mehnat unumdorligini oshirish uchun faqatgina texnologik yangiliklarni joriy etish emas, balki ularni inson resurslari bilan uyg'unlashtirgan, tizimli va ilmiy asoslangan yondashuvni tatbiq etish zarur. Bunda boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilish, real vaqt monitoringi asosida ishlab chiqarish jarayonlarini moslashtirish va raqamli tafakkurga ega xodimlar bazasini shakllantirish asosiy omillar sifatida belgilandi.

Tadqiqot asosida ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalar kichik tadbirkorlik subyektlari faoliyatini transformatsiya qilish, raqobatbardoshlik darajasini oshirish va ularni umumiy iqtisodiy tizimga faol integratsiyalashuviga xizmat qiluvchi nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Сувонов Б. Б. Меҳнат кўрсаткичлари таҳлилини рақамли иқтисодиёт шароитида амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари // Иқтисодий таҳлил. – 2024. – №3. – Б. 136–142.
2. Рақамли иқтисодиёт ва бизнесда рақамли технологиялардан фойдаланишнинг самарадорлиги // КиберЛенинка. – 2023. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/raqamli-iqtisodiyot-va-biznesda-raqamli-technologiyalardan-foydalanishning-samaradorligi>
3. Сувонов Б. Б. Меҳнат кўрсаткичлари таҳлилини рақамли иқтисодиёт шароитида амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари // ResearchGate. – 2024.
4. Digital transformation for small businesses: A guide // Box Blog. – 2025. – Режим доступа: <https://blog.box.com/digital-transformation-for-small-businesses>
5. The Role of Digital Infrastructure and Skills in Enhancing Labor Productivity // MDPI. – 2025. – Режим доступа: <https://www.mdpi.com/2079-8954/13/2/113>
6. Korxonalarda xodimlarni boshqarishning iqtisodiy usullari // Science and Education. – 2023. – Т. 4, №4. – Б. 45–52.
7. Digital technologies and productivity: A firm-level investigation // ScienceDirect. – 2025
8. What are the emerging technologies reshaping labor productivity management systems? // Psico Smart. – 2025.
9. The Small Business Guide to Using Technology to Increase Productivity // Comcast Business. – 2025.
10. Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali ilmiy jurnali. – 2023. – Т. 4, №2. – Б. 60–68.